

Тема 11.

**Формування та
розвиток
радянської
держави та права**

ПЛАН

**1. Падіння
Російської імперії та
утворення
радянської держави**

2. Утворення СРСР. Конституція СРСР 1924 р.

3. Кодифікація радянського законодавства у 20-ті роки.

**4. Конституції СРСР 1936 р. та 1977 р.: порівняльна
характеристика основних положень.**

5. Розпад Союзу РСР та його наслідки.

Лютнева революція в Росії
(22.02-2.03.1917 р.)

Причини революції:

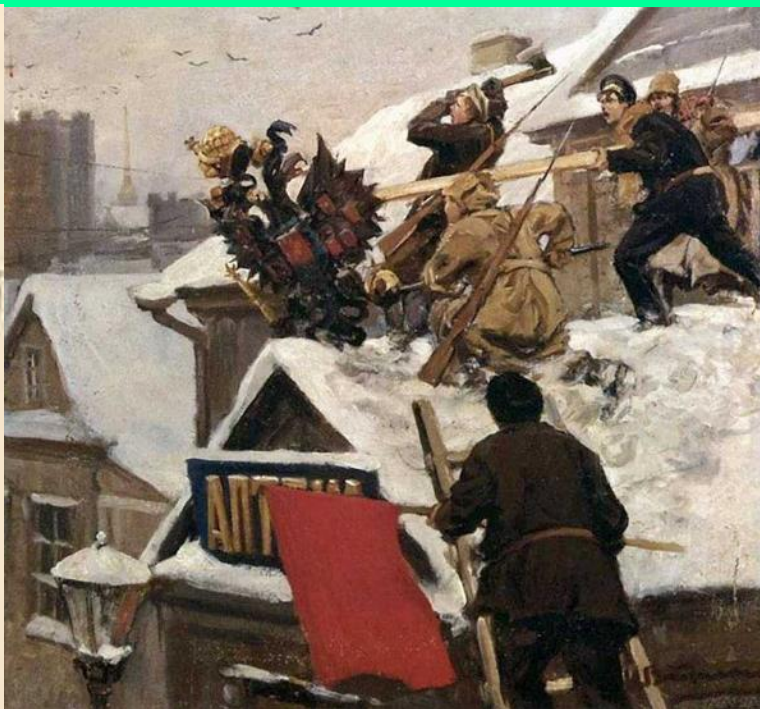
- Селянство страждало від убогості і малоземелля.
- Відсутність робочого законодавства.
- Криза самодержавства.
- Чекання народом закінчення Першої світової війни.
- Економічна розруха, що була викликана війною та привела населення до убогості і голоду.
- Русифікаторська політика уряду породжувала у національних меншин прагнення до незалежності.

Лютнева революція в Російській імперії 27 лютого 1917 р

- Предвісником революції став страйк на Путиловському заводі в Петрограді.
- 27 лютого до загального страйку петроградських робітників приєдналися солдати. Петроград опинився в руках повсталих.
- Масовий страйковий рух розповсюдився по всій Росії

ЛЮТНЕЕВА РЕВОЛЮЦІЯ В РОСІЇ — РЕВОЛЮЦІЙНІ ПОДІЇ ЛЮТОГО-БЕРЕЗНЯ 1917 РОКУ, ЩО ЗАВЕРШИЛИСЬ ПАДІННЯМ МОНАРХІЇ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

Экстренное приложение
№ 4.
2 марта 1917 г.

ИЗВѢСТІЯ ПЕТРОГРАДСКАГО СОВѢТА Рабочихъ и Солдатскихъ Депутатовъ.

ОТРЕЧЕНІЕ ОТЪ ПРЕСТОЛА.

Депутатъ Карауловъ явился въ Думу и сообщилъ, что государь Николай II отрекся отъ Престола въ пользу Михаила Александровича. Михаилъ Александровичъ въ свою очередь отрекся отъ Престола въ пользу народа.

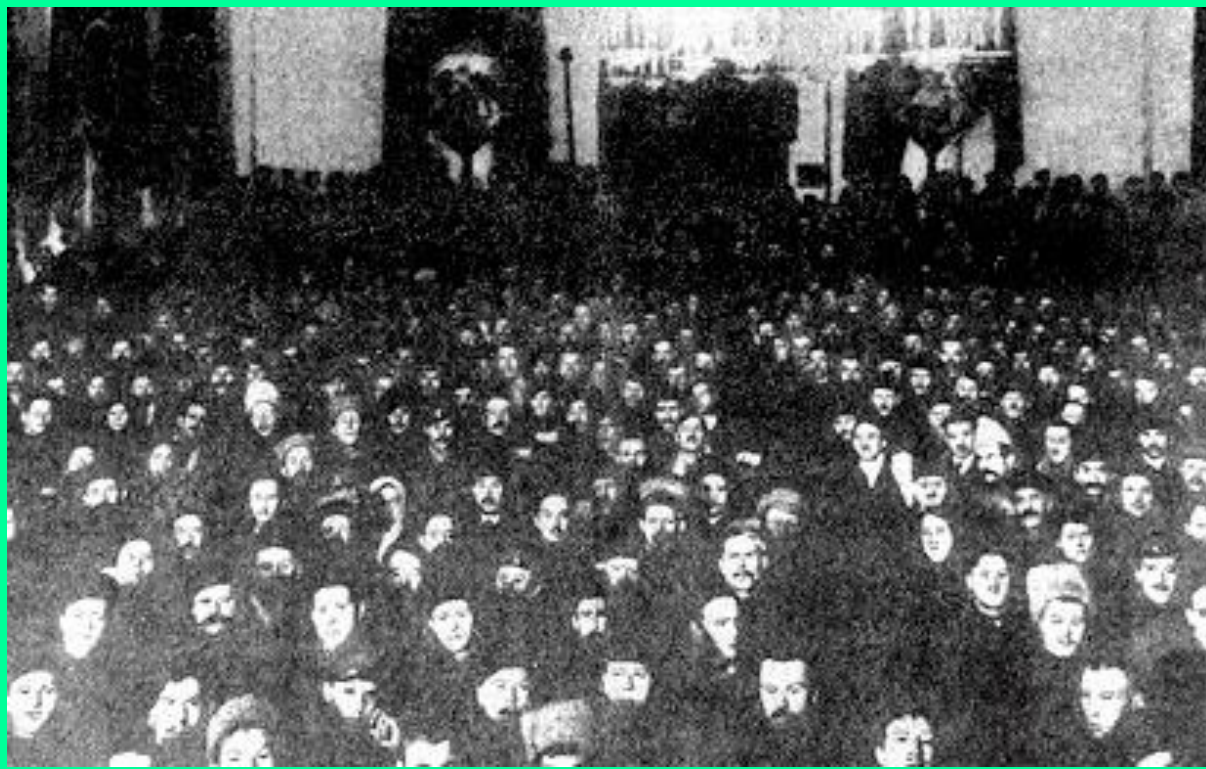
Въ Думѣ происходятъ грандіознѣйшіе митинги и оваціи. Восторгъ не поддается описанію.

Ген. штабъ Петрог. и Союз. Депутатовъ, 26 мар., 17.

ЖОВТНЕВИЙ ПЕРЕВОРОТ (ТАКОЖ НАЗИВАЄТЬСЯ ЖОВТНЕВА РЕВОЛЮЦІЯ, У ОФІЦІЙНІЙ ІСТОРІОГРАФІІ СРСР «ВЕЛИКА ЖОВТНЕВА СОЦІАЛІСТИЧНА РЕВОЛЮЦІЯ») – ДЕРЖАВНИЙ ПЕРЕВОРОТ, ЗАКОЛОТ У РОСІЙСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ, ЩО ВІДБУВСЯ 25 жовтня (7 листопада) 1917 року

У ХОДІ ПЕРЕВОРОТУ ТИМЧАСОВИЙ УРЯД, ЩО ПЕРЕБУВАВ У СТОЛИЦІ ДЕРЖАВИ ПЕТРОГРАДІ, ЗААРЕШТУВАЛИ, У РЕЗУЛЬТАТІ ЧОГО ЦЕНТРАЛЬНУ ВЛАДУ ПЕРЕБРАВ НА СЕБЕ ДРУГИЙ ВСЕРОСІЙСЬКИЙ З'ЇЗД РАД ТА ГРУПА БІЛЬШОВИКІВ НА ЧОЛІ З ЛЕНІНИМ.

**ДРУГИЙ
ВСЕРОСІЙСЬКИЙ
З'ЇЗД РАД**
відкрився
25 жовтня
1917 року і
складався з
представників 400
місцевих рад

Рішення з'їзду:

- Відозва "Робітникам, солдатам і селянам!"
- Декрет про мир
- Декрет про землю

ВІДОЗВА "РОБІТНИКАМ, СОЛДАТАМ І СЕЛЯНАМ!"

1. Проголосила про перехід державної влади до Рад робітничих, солдатських та селянських депутатів
2. Закріпила програму першочергових заходів

ДЕКРЕТ ПРО МИР

ВИЗНАЧИВ
ПРИНЦИПИ
ЗОВНІШНЬОЇ
ПОЛІТИКИ:

- справедливий та демократичний мир без анексій та контрибуцій
- мирне співіснування країн
- пролетарський інтернаціоналізм
- засудження таємної дипломатії

Декрет про землю

проголосив:

- **націоналізацію** усієї землі (перехід у державну власність)
- **безкоштовне надання землі у користування селянам**

Другий Всеросійський з'їзд Рад утворив для управління країною уряд - **Раду Народних Комісарів** та обрав новий склад **Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету (ВЦВК)**

28 жовтня
1917 р. уряд
ухвалив рішення
закрити органи
преси, які не
згодні з
рішеннями
радянської влади

Припинялася діяльність усіх політичних партій, які виступали проти радянської влади

- Третій всеросійський з'їзд рад у січні 1918 р. затвердив декларацію прав трудящого та експлуатованого народу, яка проголосила основні принципи радянської держави: націоналізація, ліквідація експлуатації, влада рад, федеративний устрій тощо.

Декларація
увійшла до
конституції
1918 р. як
вступний
розділ

Земельне право

Згідно Декрету про землю розпоряджатися землею могла лише держава, а користуватися - громадські організації і приватні особи.

Надра, руда, нафта, вугілля, ліси, води загальнодержавного значення переходили у виключне користування держави, а дрібні річки, озера, ліси – у користування общин.

Закон про соціалізацію землі 1918 р. передбачав розвиток колективних землеробських господарств.

**Цивільне право
закріпило такі
положення:**

**1. Націоналізація заводів,
фабрик, шахт, рудників,
транспорту, банків,
засобів зв'язку, великих**

2. Обмеження приватного товарообігу

3. Встановлення твердих цін на хліб та інші

важливі продукти

**4. Запровадження обміну предметів споживання
на хліб та інші продовольчі товари**

**5. Заборона спадкування капіталістичної
власності**

Трудове право

Кодекс законів про працю 1918 р.

передбачав:

- обов'язкове залучення до праці всіх працездатних

- участь профспілок у регулюванні питань наймання, звільнення і зарплати
- 8-годинний робочий день
- заборону понаднормових робіт (за загальним правилом)
- запровадження місячної відпустки
- відпустки для жінок у зв'язку з пологами

Сімейне право

Декрет про цивільний шлюб, про дітей та про акти громадянського стану 1917 р. скасував церковний шлюб та запровадив:

- цивільний шлюб за добровільною згодою
- рівність подружжя та прав позашлюбних дітей зі шлюбними
- встановлення батьківства

Декрет про розлучення 1917 р. передбачив розлучення за спільною згодою і за заявою до органів РАГС. Подружжя з дітьми розлучалися через суд. Для дітей передбачалися аліменти.

22 жовтня 1918 р. був
опублікований
**Кодекс про акти
громадянського стану,
шлюбне, сімейне та
опікунське право
РСФРР**

Кримінальне право

Злочином вважалася дія або бездіяльність, небезпечні для інтересів робітничого класу, спрямована на ослаблення могутності радянської влади

система злочинів включала:

- контрреволюційні злочини
- особливо небезпечні злочини (погроми, розкрадання, бандитизм, спекуляція, хуліганство, мародерство)
- посадові та військові злочини

Керівні засади кримінального права 1919 р.

- ГОЛОВНИМ завданням кримінального права вважалось придушення опору класів експлуататорів (за допомогою репресій) та охорона інтересів трудящих
- при визначенні покарання передусім враховувалася соціальне положення обвинувачуваного

ПЕРЕДБАЧАЛИСЯ ТАКІ ПОКАРАННЯ:

- **позбавлення політичних прав**
- **оголошення ворогом революції або народу**
- **примусові роботи**
- **позбавлення волі**
- **оголошення поза законом**
- **розстріл та ін.**

Характерною рисою цього періоду була невизначеність покарання.

5 вересня 1918 р. уряд РСФРР приймає декрет
«ПРО ЧЕРВОНИЙ ТЕРРОР»

Всеросійській Надзвичайній Комісії надавалося
право у разі збройних контрреволюційних виступів
розстрілювати на місці

УТВОРЕННЯ СРСР

- У жовтні 1922 р. пленум ЦК Російської Комуністичної Партії (більшовиків) прийняв рішення про необхідність об'єднання республік.
- У грудні 1922 р. **під тиском більшовицької партії** з'їзди рад Закавказзя, України, Білорусії прийняли постанови про необхідність створення СРСР.
- X Всеросійський з'їзд рад також підтримав це рішення.

30 грудня 1922 р. відбувся Перший з'їзд рад СРСР.

Він складався з представників РСФРР (більшість),
України, Білорусії, Закавказзя.

З'їзд схвалив декларацію та договір про створення СРСР

Декларація проголошувала утворення
СРСР та визначала:

1. Основні принципи об'єднання
(рівноправність республік і право їх
виходу з СРСР), **але реалізувати це
права не було можливим, так як
був відсутній механізм виходу.**
2. Вищі органи влади та управління
СРСР
3. Взаємовідносини органів СРСР та
республік
4. Громадянство
5. Бюджетні відносини

ДЕКЛАРАЦІЯ

ОБ ОБРАЗОВАНИИ СОЮЗА СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК.

Со времени образования советских республик государства мира раскололись на два лагеря: лагерь капитализма и лагерь социализма.

Так, в лагере капитализма—национальная вражда и неравенство, колониальное рабство и шовинизм, национальное угнетение и порабощение, империалистические зверства и войны.

Здесь, в лагере социализма—нашилось доверие и мир, национальная свобода и равенство, мирное сотрудничество и братское сотрудничество народов.

Понятии капиталистического мира на протяжении десятков лет разрешить вопрос о национальностях путем совещания свободного развития народов с системой эксплуатации человека человеком оказались бесплодными. Наоборот, клубок национальных противоречий все более запутывается, угрожая самому существованию капитализма. Буржуазия оказалась бессильной наладить сотрудничество народов.

Только в лагере советом, только в условиях диктатуры пролетариата, сплотившей вокруг себя большинство населения, оказалось возможным уничтожить в корне национальный гнет, создать обстановку взаимного доверия и заложить основы братского сотрудничества народов.

Только благодаря этим обстоятельствам удалось советским республикам отбить нападения империалистов всего мира, внутренних и внешних; только благодаря этим обстоятельствам удалось им успешно ликвидировать гражданскую войну, обеспечить свое существование и приступить к мирному хозяйственному строительству.

Но тогда войны не прошли бесследно. Разоренные поля, оставшиеся заводы, разрушенные производственные силы и истощенные хозяйственные ресурсы, оставшиеся в наследство от войны, делают недостаточными отдельные усилия отдельных республик по хозяйственному строительству. Восстановление народного хозяйства оказалось невозможным при раздельном существовании республик.

С другой стороны, неустойчивость международного положения и опасность новых нападений делают неизбежным создание единого фронта советских республик перед лицом капиталистического окружения.

Наконец, само строение Советской власти, интернациональной по своей классовой природе, толкает трудящихся масс советских республик на путь объединения в одну социалистическую связь.

Все эти обстоятельства повзвительно требуют объединения советских республик в одно союзное государство, способное обеспечить и внешнею безопасность, и внутреннее хозяйственное преуспеяние, и свободу национального развития народов.

Воля народов советских республик, собранных недавно на съездах своих советов и единодушно принявших решение об образовании „Союза Советских Социалистических Республик“, служит надежной порукой в том, что Союз этот является добровольным об единении равноправных народов, что за каждой республикой обеспечено право свободного выхода из Союза, что доступ в Союз открыт всем социалистическим советским республикам, как существующим, так и имеющим возникнуть в будущем, что новое союзное государство является достойным увенчанием заложенных еще в октябре 1917 г. основ мирного сотрудничества и братского сотрудничества народов, что оно послужит верным оплотом против мирового капитализма и новым решительным шагом по пути объединения трудящихся всех стран в Мировую Социалистическую Советскую Республику.

Заявляя обо всем этом перед всем миром и торжественно провозглашая незыблемость основ Советской власти, нашедших свое выражение в конституциях уполномочивших нас социалистических советских республик, мы, делегаты этих республик, на основании данных нам полномочий, постановляем подписать договор об образовании „Союза Советских Социалистических Республик“.

ДОГОВОР

ОБ ОБРАЗОВАНИИ СОЮЗА СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК.

Российская Социалистическая Федеративная Советская Республика (РСФСР), Украинская Социалистическая Советская Республика (УССР), Белорусская Социалистическая Советская Республика (БССР) и Закавказская Социалистическая Федеративная Советская Республика (ЗСФСР—Грузия, Азербайджан и Армения) заключают настоящий союзный договор об объединении в одно союзное государство—Союз Советских Социалистических Республик—на следующих основаниях.

1. Ведению Союза Советских Социалистических Республик в лице его верховных органов подлежат:

- представительство Союза в международных отношениях;
- обозначение внешних границ Союза;
- заключение договоров о мире в состав Союза новых республик;
- объявление войны и заключение мира;
- заключение внешних государственных займов;
- ратификация международных договоров;
- установление систем внешней и внутренней торговли;
- установление основ и общего плана всего народного хозяйства Союза, а также заключение концессионных договоров;

Договір про
утворення СРСР
визначив склад Союзу
(Російська, Українська,
Білоруська, Закавказька
республіки),
компетенцію і порядок
формування союзних
органів, гарантував
незалежність республік
як суб'єктів союзної
держави

Декларація і Договір стали проектом
Конституції СРСР

КОНСТИТУЦІЯ СРСР 1924 року

31 січня 1924 р.
Другий з'їзд Рад
СРСР затвердив
Конституцію СРСР
та юридично
оформив утворення
СРСР

СРСР визнавалася федеративною
союзною державою

До відання верховних органів влади СРСР належали широке коло питань, зокрема:

- зовнішні відносини
- зміна зовнішніх кордонів Союзу, а також врегулювання питань про зміну кордонів між союзними республіками;
- укладення договорів про прийом до складу Союзу нових республік;
- керівництво збройними силами
- встановлення загального плану всього народного господарства Союзу, визначення галузей промисловості і окремих промислових підприємств, що мають загальносоюзне значення,
- керівництво транспортною і поштово-телеграфним справою;
- затвердження єдиного Державного бюджету Союзу Радянських Соціалістичних Республік, до складу якого входять бюджети союзних республік
- затвердження основ судоустрою та судочинства, цивільного та кримінального законодавства, основ законів про працю, народну освіту, охорону здоров'я
- вирішення спірних питань, що виникають між союзними республіками

Суверенні права союзних республік:

- вільний вихід з СРСР
- незмінність території
- власне громадянство
- своє законодавство, у тому числі основні закони союзних республік, відповідні до Конституції СРСР і загальносоюзного законодавства

Повноваження органів державної влади Союзу РСР обмежували суверенітет радянських республік

Всесоюзний з'їзд рад
– вищий орган влади,
обирався
губернськими
з'їздами рад

Центральний виконавчий комітет СРСР -
верховний орган влади в період між з'їздами рад,
скликався 3 рази на рік і мав **дві палати**:

- 1. Союзна рада** обиралася з'їздом з представників республік пропорційно чисельності населення
- 2. Рада національностей:** по 5 представників кожної союзної + по 1 від автономної області

до вищих державних органів також входили

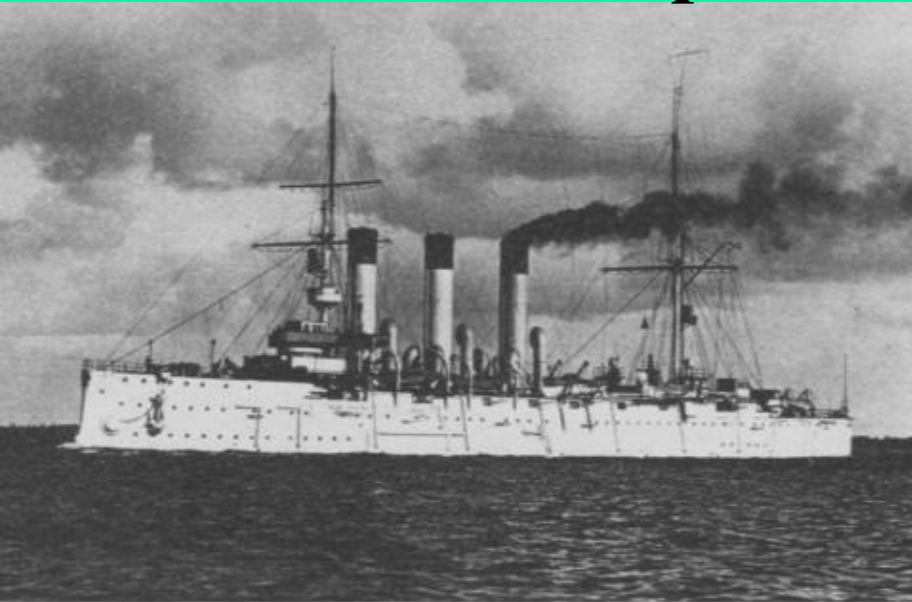

- **президія ЦВК** - вищий законодавчий та виконавчий орган між сесіями ЦВК

- **рада народних комісарів** - уряд, виконавчий та розпорядчий орган, який мав також законодавчі функції, утворювався ЦВК

- **народні комісаріати** - органи галузевого управління (загальносоюзні, об'єднані та республіканські)

народні комісаріати

загальносоюзні (тільки в союзі): іноземних, військових і морських справ, зовнішньої торгівлі, шляхів сполучення, пошти і телеграфу

- **об'єднані** (в союзі та республіках): Вища рада народного господарства, продовольства, праці, фінансів, робітничо-селянської інспекції
- **республіканські**: освіти, юстиції та ін.

Конституція закріпила принципи верховенства загальносоюзних органів та загальносоюзного законодавства.

КОДИФІКАЦІЯ РАДЯНСЬКОГО ПРАВА (20-ті рр.)

У 1924 році Центральний Виконавчий Комітет СРСР затвердив:

1. Основи судоустрою
2. Основи судочинства
3. Основи кримінального законодавства СРСР та союзних республік

У 1928 році - Основи землекористування та землеустрою СРСР.

Всі ці законодавчі акти стали базою для кодифікаційної роботи в союзних республіках.

- У 1922-1923 рр. в РСФРР прийнято 7 кодексів: кримінальний, цивільний, земельний, кримінально-процесуальний, про працю, цивільно-процесуальний, лісовий. На їх основі створювалися кодекси інших республік.

- У 1926 р. було затверджено шлюбно-сімейний кодекс і нову редакцію кримінального.

**ПРІОРИТЕТ ЗАГАЛЬНОСОЮЗНИХ ОСНОВ
ЗАКОНОДАВСТВА НАД ЗАКОНОДАВСТВОМ СОЮЗНИХ
РЕСПУБЛІК ПІДТВЕРДИВ ПРОЦЕС ЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ
ВЛАДИ, СТВОРЕННЯ АВТОРИТАРНОГО ДЕРЖАВНО-
ПРАВОВОГО РЕЖИМУ**

КОНСТИТУЦІЯ СРСР 1936 РОКУ

5 ГРУДНЯ 1936 РОКУ РАДЯНСЬКИЙ СОЮЗ ОТРИМАВ КОНСТИТУЦІЮ, УХВАЛЕНУ ЗА ІНІЦІАТИВИ ЙОСИПА СТАЛІНА, ЗА ЩО ВОНА І ОТРИМАЛА НАЗВУ “СТАЛІНСЬКА”

**В КОНСТИТУЦІЇ БУЛИ
ПРОПИСАНІ ТРАДИЦІЙНІ ДЛЯ
ЗАХІДНИХ ДЕМОКРАТІЙ ГАРАНТІЇ
СВОБОДИ СЛОВА, ДРУКУ,
СОВІСТІ, ЗБОРІВ І МІТИНГІВ**

ВТІЛЕННЯ ЦИХ ГАРАНТІЙ ЯСКРАВО ДЕМОНСТРУВАЛОСЯ ВЖЕ 1936 РОКУ. ДОНОСИ НА ЛЮДЕЙ, ЩО МАЛИ НЕОБЕРЕЖНІСТЬ ВИСЛОВИТИ СКЕПТИЦИЗМ ДО КОМУНІСТІВ, СТАВАЛИ ПРИЧИНОЮ СТРАТ І БАГАТОРІЧНИХ ЗАСЛАНЬ В ТАБОРИ СИБІРУ, А ПРО МИРНІ ПРОТЕСТИ НАВІТЬ МОВА НЕ ЙШЛА.

ВИБОРИ ДО РАД СТАЛИ ЗАГАЛЬНИМИ, РІВНИМИ, ПРЯМИМИ, ПРИ ТАЄМНОМУ ГОЛОСУВАННІ

Виборчі права отримали усі громадяни СРСР з 18 років незалежно від расової та національної належності, віросповідання, освітнього цензу, осілості, соціального та майнового стану, колишньої діяльності, за винятком психічнохворих та засуджених судом до позбавлення виборчих прав

**ЗАГАЛЬНЕ Й РІВНЕ ВИБОРЧЕ ПРАВО, ЯКЕ ТАК
ГУЧНО ПРОГОЛОШУВАЛОСЯ, НАСПРАВДІ БУЛО
НІКЧЕМНИМ, АДЖЕ “ОБИРАТИ” ДОВОДИЛОСЯ
ЄДИНОГО КАНДИДАТА ВІД КОМПАРТІЇ**

В КОНСТИТУЦІЇ ГРОМАДЯНАМ ГАРАНТУВАЛОСЯ ПРАВО НА ПРАЦЮ Й ВІДПОЧИНОК

ФАКТИЧНО ЛЮДИ СТАВАЛИ
НОВИМИ КРІПАКАМИ, ЯКИМ
ДОВОДИЛОСЯ ПРАЦЮВАТИ В
КОЛГОСПАХ, ЩОБ ОТРИМАТИ
МІЗЕРНУ ВИНАГОРОДУ

Прописані норми ніхто не поспішав виконувати, в 1930-х розгортається масштабне переслідування всіх вільнодумців. Це класичний приклад невідповідності правових норм з реаліями тоталітарної машини впокорення та знищення “ворогів народу”

ОСНОВНІ ПРИЧИНИ РОЗПАДУ СРСР

1. ЕКОНОМІКА

Крах економіки був найбільшою з усіх проблем Радянського Союзу. Країна мала централізовану планову економіку, на відміну від ринкової економіки більшості інших країн.

2. ІДЕОЛОГІЯ

Горбачовська гласність була спрямована на збільшення свободи слова в країні, яка десятиліттями існувала в умовах репресивного режиму, де люди були надто налякані, щоб говорити те, що вони думають, ставити запитання чи скаржитись.

Він почав відкривати історичні архіви, показуючи справжні масштаби сталінських репресій, внаслідок яких загинули мільйони людей.

3. НАЦІОНАЛІЗМ

Радянський Союз був багатонаціональною державою, правонаступником Російської Імперії.

Він складався з 15 республік, що теоретично мали однакові права як братні народи.

Насправді ж Росія була найбільшою і наймогутнішою, а російська мова і культура домінували в багатьох сферах.

Гласність змусила багатьох людей в інших республіках усвідомити етнічне гноблення, зокрема український Голодомор 1930-х років, захоплення країн Балтії та Західної України відповідно до пакту про дружбу між СРСР та нацистами, а також насильницькі депортації численних етнічних груп під час Другої світової війни.

ОСНОВНІ ПРИЧИНИ РОЗПАДУ СРСР

МОРАЛЬНА ПОРАЗКА

Багато років радянським людям казали, що Захід "гниє", а його люди страждають у злиднях і деградації.

Ця ідея все частіше викликала сумніви з кінця 1980-х років, коли почастишали подорожі радянських громадян за кордон та контакти між звичайними людьми.

Радянські громадяни побачили, що в багатьох інших країнах рівень життя, особиста свобода й добробут значно перевищували те, що вони бачили у своїй країні.

ЛІДЕРСТВО

Горбачов знав, що потрібні радикальні зміни, щоб зупинити погіршення радянської економіки та суспільної моралі, але його баченню, як цього досягти, можливо, не вистачало ясності.

Завершивши "холодну війну", він став героєм для зовнішнього світу, але вдома його критикували реформатори, які вважали, що він не перехоплює ініціативу, і консерватори, які вважали, що він заходить надто далеко.

ВІЙНА В АФГАНІСТАНІ

25 грудня 1979 року в Афганістан увійшла радянська 40-а армія під командуванням генерал-лейтенанта Юрія Тухарінова. Радянський контингент перебував там протягом 10 років.

Наслідком війни в Афганістані стала нова "гонитва озброєнь", яка забирала дуже багато ресурсів у Радянського Союзу і давайте згадаємо, що були і демарші на олімпіаді і санкції країн Заходу.

КАТАСТРОФА НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АЕС

26 квітня 1986-го року відбулася найбільша в історії техногенна катастрофа. Тисячі людей померли від наслідків радіоактивного випромінювання, сотні тисяч втратили здоров'я. Аварія на ЧАЕС мала і політичні наслідки.

Аварія стала тією останньою краплею, яка переповнила чашу людського терпіння. Приховування владою правди про факт катастрофи та її наслідки, брак інформації про заходи безпеки і недостатня допомога потерпілим похитнули віру в цінності комуністичної ідеї навіть у найбільш лояльних її прихильників. Крім того, спроби Москви приховати правду про катастрофу та її наслідки посилили опозиційний національно-демократичний рух в Україні, до його учасників долучилися екологи – активісти боротьби проти забруднення навколишнього середовища. У багатьох регіонах України люди почали виходити на акції протесту проти будівництва нових і експлуатації старих атомних електростанцій, відповідні публікації в пресі.